

me što je za kadiju samo svedočanstvo Čamilovog umetničkog delovanja i od čega ne može biti štete, valja vidi učešće u aktuelnim političkim sukobima i otimanje o presto. Islednička logika je mnogo razrađenija i čvršća: sve ima veze sa svim, Čamilov biografsko-umetnički rad i intimna muka čitaju se kao razradivanje plana o buni protiv zakonitog sultana. Na saslušanju, pri narastajućem stepenu uvredljive intimnosti i ponjenja, Čamil se brani jedino čutanjem, svestan da nije kriv za ono za što ga optužuju i da nije odgovoran ni za čije vruludave asocijativne tokove — Džemova sudbinu i sudbinu brata današnjeg sultana povezali su zapravo islednici, tako da se krvica, ako je to uopšte krvica, njima vraća kao bumerang — ali da jeste kriv što je dozvolio da ga o tome ispituju. U tome je sadržan i »glupi nesporazum« i Čamilova krvica: kada jedan element probije granice svog sveta i nade se u kontekstu koji mu ne pripada, u svetu koji ga ne prepoznae, ostaje bez odbrane i nemoćan.

Uopštavajući jedno slično iskustvo Andrićev Goja poredi sve što je misao i duhovno u životu sa civilizovanim brodolomnicima koji se sa svojim odelom, spravama i oružjem nadu na ostrvu sa drugom klijom, naseljenom zverima i divljacima. Ovaj svet je, kaže Goja, carstvo materijalnih zakona i animalnog života, a sve naše ideje nose čudan i tragican karakter predmeta koji su spaseni iz brodoloma. »Oni nose na sebi i znake zaboravljenog drugog sveta (podukao Z.M.) iz koga smo nekad krenuli.«¹⁸⁾ Zbog toga je, kaže Goja, sve što je misao i duhovno u našem životu tako nemoćno, bez odbrane i nepovezano u sebi, tako zazorno društvo svih vremena i strano većini ljudi.

Figure umetnosti

Citanje »Proklete avlje« u simboličkom ključu otkriva prividno paradoksalnu sličnost položaja grotesknog zapovednika zatvora i utamničenog mladića: kroz pripadnost umetnosti i jedan i drugi dokazuju svoju pripadnost svetu duhu, ali istovremeno zauzimaju potpuno suprotne polove u njemu. U iskustvu nesigurnosti postojanja u vremenu, trošnosti i stalnom samorazaranju života, na čijem je početku i krajju smrt, nepostojanje, u haosu, neredu i nepravdi života, napor duha da se na njim sjedini i prevaziđe sve podezenosti napredujući ka univerzalnoj ljudskosti, urođeno je oprečnim mogućnostima. Sa jedne strane, Karadžoz lik simboliše demonsku varijantu umetnosti u funkciji na osoben način shvaćene istine, u funkciji kritike zbiljnosti kojoj je cilj uspostavljanje reda i poretku, a ne njegovog problematizovanje i prevrednovanje, niti uspostavljanje nekog višeg, nevidljivog reda, kao što je to tražio Goja, što se završava u groteski — srušavanju svega visokog, duhovnog, idealnog (Bahit) kao izrazu krajnje otudenosti coveka od sveta kojim dominira strah (M. Drozda). Jer, nije groteskna samo Karadžozova igra, već i on sâm; pišući o Goji Andrić posebno naglašava grotesknu dimenziju njegovih slika, ali to svojstvo se nikada ne prenosi na Goju. Sa druge strane, Čamil svojim likom simboliše pasivističku varijantu umetnosti u funkciji negacije zbiljnosti kroz iluziju, što se završava u njenoj nemoći u svetu materijalnih zakona i animalnog života i u njenom konačnom slomu.

Međutim, izvan stambolske Proklete avlige, ali u celini pripovesti, otkriva se i treća varijanta umetnosti: nju svojim likom i, još više, duhom svog pripovedanja simboliše fra-Petar. Tek u svom poznom dobu, već pogoden bolešću i približavajući se smrti, on postaje umetnik-pripovedač. Fra-Petar označava duhovni stav jasnoće, bistrine i trezvenog pogleda koji se ne uklanja mučnom iskustvu življena i patnje stvaranjem iluzija, ostajući veran životu. Moći i delatna priroda ove figure umetnosti ne ogledaju se u zavodenju reda, već u stavu u kome umetnost postaje instrument saznanja o životu i svetu, i, paradoksalno, kroz implicitnu kritiku zbilje vodi ka smirenoj mudrosti i pomirenju sa svetom — jedinom mogućom jedinstvu duha i sveta.

U svom dugom monologu Andrićev Goja saopštava dva svoja protivrečna iskustva: prvo, »da je sve što postoji jedna jedina stvarnost, a da nasamo naši instinkti i nejednake reakcije naših čula zavode da u mnogostrukosti pojava kojima se ta jedina stvarnost objavljuje vidimo izdvajene i zasebne svetove, različne po osobinama i suštini.«¹⁹⁾ Nešto docnije Goja će u jednom, sasvim platonistički intioniranom tvrdjenju, reći da je svet misli »jedina stvarnost u ovom kovitlanju pričina i aveti koji se zove stvarni svet. I da nema misli (...) sve bi se savrvalo u ništavilo iz kojeg je i izišlo.«²⁰⁾ Te kontradikcije su logika ovog duha — završava Andrić esej o Goji.

Voden istom dvosmislenošću, fra-Petar ostaje, kao što je već rečeno, veran životu i jednoj jedinoj stvarnosti; ali, u isto vreme, kroz umetnost-pripovedanje kao instrument saznanja i mudrosti potvrđuje i drugi Gojin stav: da tek kroz blagoslov duha ta jedina stvarnost stiče pravo na postojanje.

Ta kontradikcija je logika ovog dela.

- 1) O semantičkim imenama u »Prokletoj avlji« vidi: Ivo Tartačić, *Pripovedačka estetika*, Nolit, Beograd 1979.
- 2) Ivo Andrić, *Prokleta avlja*, Beograd 1967, str. 35. Svi citati navedeni su prema ovom izdanju.
- 3) isto, str. 36.
- 4) isto, str. 36.
- 5) isto, str. 34.
- 6) isto, str. 34.
- 7) Ivo Andrić: »Goja«, u *Staze, lica, predeli*, Beograd 1967, str. 104.
- 8) isto, str. 104.
- 9) isto, str. 112.
- 10) *Prokelta avlja*, str. 30.
- 11) isto, str. 64.
- 12) isto, str. 64.
- 13) isto, str. 47.
- 14) isto, str. 120.
- 15) isto, str. 100.
- 16) prema I. Tartačiću, nov. delo, str. 248.
- 17) *Prokleta avlja*, str. 95.
- 18) Ivo Andrić: »Razgovor sa Gojom«, u *Staze, lica, predeli*, str. 142.
- 19) isto, str. 126, i 127.
- 20) isto, str. 140.

poglavica sealh na suncu

božica jelušić

Malo je što ostalo da se doda, još manje da se oduzme. Predak je bio umoran, samo na čas odvratio je lice, i to se desilo: zli duhovi su pobegli iz razbijene tikve, navukli bijelu kožu, razmilili se kopnom; njihovi dvostruki jezici melju Chinook: tri stotine riječi, ako prodaješ vidrino krvno, ili kupuješ mrtvome pokrivač, za put u Vječna Lovišta. Nikada neću prljati svoja usta tom ustajalom vodom. Neće me čuti da govorim jezikom koji smrdi na laž, i prijevaru, i smrt. Tko hoće se mnom zboriti, neka nauči Duwamish.

Ja sam Duwamish, govorim Duwamish, tako se zove zemlja na kojoj stojim, i svaka biljka i kamen i životinja: sve je Sveti i Jedno i ne bi smjeli razdvajati imenima, što je stvoreno u Jednom i od Jednoga. Maynard govorio da moramo napustiti našu zemlju, koju smo jučer prodali: 2 miliona akri, za 150.000 USA dolara, isplativo, u namirnicama, kroz 20 godina. Srećom, to neću doživjeti. Spremam se na put, navlačim mokasine, hlače i kopulju od platina koje grebe, ali je dobro i ljeti i zimi i nije kao bostoniske krpe u kojima se ratnici, nalik ženama, šepire: stid i bijeda. Predak je odvratio lice: sada znam, to nije bilo od umora. Neću tražiti objašnjenje od врача, sve razumijem: s kišom i vjetrom, govorio sam noćas, s prijateljima, a sad se grijem na suncu.

Dobro je Sunce. Braća smo. Ljuti li se na mene Brat? Previše govorim, kažu žena, nikada nisam toliko. Ali to se opravičava čovjeku koji odlazi. Vid me napustio već. Ne vidim više Puget Sound, lijep kao ukrošen kožni štit, položen iznad vode. Uskoro, moći će ga obići iz svih pravaca u isto vrijeme. Još malo, disanje se odmota u meni kao kudelja, i morao bih reći: držali smo ga u rukama, sami, dok bijaše snage u nama. Nismo vični ratovanju. Salish ne mogu ubiti, kao Kwakiutl, na primjer. Krv je sveta, ona viće u snu, noć traži tijelo iz kojega je otišla. Samo u legendama, mi smo ubili sve svoje neprijatelje. Samo zato, da nam se održi glas. Ali zašto nas ne bi pamtili po dobru? Maynard kaže da dobro govoriti Duwamish, a ljudi, koji su djeca Zloduha, govore Chinook. Tri stotine riječi: srećom, neću biti tamo, kad dode Novo Doba. Čas je za susret s Pretkom.

Spremam se na put, ogrnuo sam ramena vunenim pokrivačem: ovo sunce ne grije moje kosti, u njima već ruje druga zimomora. Maynard je blizak mom srcu, pomoći će mi da odem. Braća smo. On je, doduše, bijelac, ali to nema značaja: porada našu djecu, pije našu vodu, vesla kanu. Pismo, koje sam mu govorio u pero, jučer je poslao Velikom Bijelom Ocu u Washington. Maynard je dobar, i neću ga žalostiti, ali nadam se da ono nikada neće stići. Jer meni valja stati pred strogo lice Pretka. Predak mi ne bi oprostio, kao ni krv, ni gradove, koji se po meni zovu. U to sam sasvim siguran. Ja, Sealh, govorio sam, na suncu sjedeći, sa nekim koga zovu Poglavica Seattle.